

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

TEOLOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA FILOSOFIE A RELIGIONISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**KULTURNÍ RELATIVISMUS -
POKUS O FILOSOFICKOU KRITIKU**

Vedoucí práce : Dr. Daniel D. Novotný, Ph.D.

Autor práce : Tereza Vydrová

Studijní obor : Humanistika – prezenční

Ročník : třetí

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 31.3.2013

.....

podpis

Děkuji vedoucímu bakalářské práce, Dr. Danielu D. Novotnému, Ph.D. ,
za cenné rady, připomínky, ochotu, trpělivost a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1. MYŠLENKOVÝ ZÁKLAD POJMU KULTURA	7
1.1 Pojem kultura.....	7
1.2 Dějinný vývoj pojmu kultura.....	9
1.3 Jednotlivé antropologické teorie kultury	11
1.3.1 Teorie evolucionistická	11
1.3.2 Teorie difuzionistická.....	12
1.3.3 Teorie funkcionalistická	13
1.3.4 Teorie strukturálně funkcionalistická.....	14
1.3.5 Teorie konfiguracionistická	15
2. KULTURNÍ RELATIVISMUS	16
2.1 Vznik a podstata kulturního relativismu	16
2.2 Etnocentrismus	20
2.3 Kulturní a biologický determinismus.....	22
2.3.1 Základní poznatky z terénního výzkumu M.Meadové	24
2.4 Ruth Benedictová, poznatky z terénního výzkumu	26
2.5 Ernest Gellner a kritika kulturního relativismu	29
2.6 Pokus o filosofickou kritiku kulturního relativismu	31
ZÁVĚR	34
SEZNAM LITERATURY	36
ABSTRAKT.....	38

ÚVOD

Dnes a denně se mezi lidmi, v médiích, tedy jednoduše všude setkáváme s pojmem kultura v jeho různých pádech, používáme jeho synonyma a další, slovu kultura podobné výrazy jako je třeba společnost, někdy i civilizace.

Bez hlubšího zamyšlení či zájmu si myslíme, že význam pojmu kultura v podstatě známe, naši kulturu bereme jako samozřejmou. Většina z nás kulturu spojuje s činnostmi, které provádíme ve volném čase, ať už jsou to divadelní představení, koncerty.

Zamyslíme-li se ale nad tím, proč na tyto akce chodíme, jistě si i jednoduše odpovíme, že je to proto, protože si chceme odpočinout, odreagovat se. V neposlední řadě si chceme také udržet nějaké kulturní povědomí. Udržování, ať už kulturního povědomí, nebo třeba udržování zdravého ducha, s pojmem kultura ale více či méně souvisí, protože slovo kultura se původně používalo jako výraz pro pěstitelskou činnost v zemědělství, v přeneseném slova smyslu pro udržování plodin, tedy obživy. Dnes můžeme tedy říci, že pomocí kultury si pěstujeme a udržujeme určitou životní úroveň, určitý pohled na život.

Je jasné, že každý člověk, každá společnost tu svou kulturu, ve které žije, považuje za vhodnou a nejlepší, myslíme si, že je to jediné a správné měřítko pro kultury ostatní. Co je jiné, je zároveň špatné. V průběhu této bakalářské práce se ale přesvědčíme, že tomu tak rozhodně není. Je třeba podotknout, že zdrojem inspirace k této práci byly některé rozšířené, třebaže při hlubším zamyšlení poněkud slabé argumenty, týkající se hodnocení odlišných společností a kultur.

V dnešní době můžeme nalézt množství definic pojmu kultura. Nejprve si tedy představíme pojem kultury v pojetí různých autorů. V první části si nastíníme jednotlivé teorie, které se zkoumáním kultury zabývají, uvidíme, že každá teorie zkoumá kulturu odlišně, a zároveň originálně. Nastínění jednotlivých teorií je důležité proto, abychom si byli schopni udělat lepší obrázek o daném problému, a pochopili, že kultura a její daná úroveň nemusí vždy být tak jasná a samozřejmá ze všech hledisek.

Ve druhé části bude popsán a rozebrán takzvaný kulturní relativismus, přístup, který je mnoha lidmi považován za problematický. Kulturní relativismus totiž říká, že jednotlivé kultury jsou jedinečné, neopakovatelné sociokulturní systémy, které můžeme pochopit pouze tehdy, pochopíme-li jejich kontext s vlastními normami a hodnotami .

Je zřejmé, že tento přístup přináší prostor pro kritiku a mnoho dalších výzev, protože k určitým kulturním projevům v podstatě znemožňuje zaujímat etická stanoviska, mějme na mysli třeba ženskou obřízku, upalování vdov a další. Proto tedy ve druhé části, po teoretickém přehledu tohoto směru, bude představen pokus o filosofickou kritiku kulturního relativismu.

Práce se opírá o materiály týkající se kulturní antropologie, o mé vlastní poznatky získané během studia humanitního oboru, o internetové zdroje spolehlivého charakteru a v neposlední řadě o knihy autorů, kteří svůj život a práci zasvětili právě kulturní antropologii, účastnili se terénních výzkumů za účelem co nejlepšího zmapování jimi vybraných společností.

1. MYŠLENKOVÝ ZÁKLAD POJMU KULTURA

1. 1. POJEM KULTURA A JEHO DEFINICE

Pojem kultura se původně používal jako označení pro pěstitelskou činnost, „cultura“ je totiž přičestí trpné latinského slovesa colere, které v překladu znamená pěstovat. Už ve starověku se pojmu kultura dostalo několika metaforických využití, metaforu využil například Marcus Tullius Cicero pro překlad Platonova pojmu „péče o duši“ a od 16. století se používal pro označení vybraných lidských činností, zejména činností uměleckých.

Jinými slovy se uměleckým činnostem říká „vysoká kultura“. Do vysoké kultury tedy můžeme zařadit literaturu, umění, hudbu, ale i vědu a filosofii. V tomto směru existuje dnes například ministerstvo kultury. Vedle „vysoké kultury“ máme samozřejmě i kulturu nízkou, jinak řečeno i lidovou, do které spadá lidová kultura, později nazývaná popkultura. Podle tohoto dělení se mohly dělit národy na více či méně kultivované.

Toto rozdělení významu pojmu kultury může být ale považováno za úzké a velmi jednoduché, proti tomuto se ohradil už Johann Wolfgang von Goethe. V pojmu kultury podle Goetheho nesmí chybět „ani oblečení a jídelní zvyky, dějiny ani filosofie, umění ani věda, politika ani soukromí a další.

S tímto širším pojmem kultury dnes pracuje antropologie a sociologie. Je tedy nutno říci, že kultura je vše, s čím se člověk nerodí, ale co se musí naučit, aby byl platný ve své společnosti, je to vše co sám většinou nevytvoří, ale přejímá od starších, to co je spíše kolektivní a nastřádané několika generacemi, a to co se udržuje tím, že se o to lidé starají a postupně zlepšují. V neposlední řadě je to měřítko, které naší kulturu odlišuje od ostatních.

Stránka hmotná, duchovní i kulturní se podmiňují navzájem, podíváme - li se na příběhy dětí, které vyrostli mimo lidskou společnost, zjistíme, že bez příslušného osvojení hodnot dané kultury se není člověk schopen ve společnosti identifikovat.

Kulturu svým způsobem můžeme nalézt nejen u lidí ale i u primátů a jiných živočichů, hlodavců, všude tam, kde se mláďata učí od starších a napodobují je. Kultura se vyznačuje i jistou stálostí v čase, ale zároveň je i pružná a je schopna se přizpůsobit

novým podmínkám a změnám. Reprodukci kultury potom zajišťuje například rodina konkrétní výchovou, nebo i jedinci spontánně nápodobováním vrstevníků nebo rodičů, k reprodukci kultury jsme vedeni i ve škole a během studia či pracovního poměru. Na reprodukci a přenosu kultury se dříve podíleli hlavně rodiče a prarodiče, dnes bohužel je to spíše elektronika a televize, což může způsobovat problém v tom, že všichni máme nuceně jeden a ten samý vzor, aniž bychom se snažili hledat nějaký jiný a vhodnější.

Kultura se také vyjadřuje řečí a chápe se jako vázána na určité jazykové prostředí, proto občas slyšíme pojmy jako francouzská kultura, německá kultura. Tyto výrazy jsou ale lehce nepřesné a zavádějící. V dnešní době se také stále více používá pojem firemní kultura, to je zavedené a charakteristické jednání pro konkrétní firmu ve věci jednání se zaměstnanci, při řešení konfliktů a podobně.

Dnešní globalizovaný svět má ovšem i jisté problémy, které jsou s kulturou spojeny, mezi ně patří například imigrace obyvatel, kdy si nově příchozí občané musejí osvojovat minimum kultury hostitelské alespoň na takové úrovni, aby byli schopni společensky přežít. Více ale utvářejí uzavřené skupiny, bez nějakého lepšího výhledu. Z tohoto důvodu je v dnešní době kladen důraz na multikulturní výchovu, tj. výchova k pochopení kulturních rozdílů jednotlivých národů.

Podle jednotlivých teorií zkoumání kultury bude ale zřejmé, že jemné rozdíly v definicích kultury najdeme, to koneckonců uvidíme i v následujících částech kapitoly. Vždy záleží, k jakému směru antropologie se ten který autor řadí.¹

¹ Kultura. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kultura> [online]. [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kultura>

1.2 DĚJINNÝ VÝVOJ POJMU KULTURA

Jak již bylo zmíněno výše, pojem „kultura“ je spjatý s obděláváním a udržováním půdy, toto se objevovalo zejména v době Antiky. V roce 45 před Kristem se v Cicerových Tuskulských hovorech objevil pojem kultury, jako metafory filosofie, takzvaná kultura ducha.

K rozvinutí pojmu kultury dochází až v renesanci, kdy se člověk pomalu osvobozuje od přírody, kultura se sama stává nástrojem lidského přetváření přírody.

V 17. století právník, filosof a historik Samuel Puffendorf osamostatnil pojem kultura jako lexikální jednotku, začal mluvit o kultuře jako takové, tehdy se osamostatnila i věda, morálka a jazyk a postupně byly začleňovány právě do pojmu kultury. V době osvícenecké se kultura pojímala jako nástroj osvobození člověka od přírody.

V roce 1756 vydal Voltaire Esej o mravech a duchu národů, toto dílo bylo důležité pro jeho pokračovatele, zejména filosofy.

V roce 1843 byly vydány historikem G. F. Klemmem Všeobecné kulturní dějiny lidstva, v tomto díle byla znázorněna všeobecná věda o kultuře, bylo zde použito antropologické pojetí kultury a zároveň toto dílo bylo významným předstupněm zrodu kulturní antropologie.

V roce 1871 byl založen nový vědní obor kulturní antropologie, za zakladatele považujeme Edwarda Burnetta Tylora, anglického antropologa, který v témže roce vydal dílo Primitive culture, jímž byly položeny základy právě kulturní antropologii. Z této doby pochází definice kultury, která se používá dodnes, a podle názorů mnohých je nejužitečnější:

„Kultura neboli civilizace je komplexní celek zahrnující náboženské a etické hodnoty a systémy, právní předpisy, poznání, umění a všechny zvyky a schopnosti, kterými jedinec disponuje jako příslušník společnosti a které si osvojil učením.“

Michael Maffesoli, francouzský sociolog s italskými kořeny prosazoval tvrzení, že slovo kultura je třeba chápat v jeho nejširším smyslu, odkazujícím ke způsobu bytí a myšlení, který dává tvar existenci v její celkovosti.

Antropolog Clifford Geertz pro změnu kulturu charakterizuje jako „sít' významů“ v nichž a s jejich pomocí člověk žije, které přejímá od své společnosti a které naopak předává svým dětem.

Nizozemský vědec Gert Hofstede kulturu považuje za kolektivní software společnosti.

Z každé definice či pojetí ale vždy můžeme vyčíst, že kultura je zároveň způsob, jak lidé žijí v souladu svých přesvědčení, v souladu se svým jazykem, dějinami, se způsobem oblékání a společenského života. Tyto hodnoty, symboly, gesta a způsoby chování pak tvoří společný rámec lidských jednání a pomáhají dobré komunikaci.²

² Informace v podkapitole 1.2 byly získány během přednášek PhDr. Víta Erbana, Ph.D. na Teologické fakultě v Českých Budějovicích, v zimním a letním semestru ak.roku 2010/11, během předmětů Úvod do studia kultury a Kulturní antropologie

1.3 JEDNOTLIVÉ ANTROPOLOGICKÉ TEORIE KULTURY

1.3.1 TEORIE EVOLUCIONISTICKÁ

Evolucionistická teorie má svůj základ v Darwinovské teorii biologické evoluce. Tato teorie vývoje lidstva po jeho biologické stránce byla aplikována na kulturní dějiny. Její pomocí byly hledány principy směřování od jednoduchého ke složitému, od stejnorodého k různorodému a vývojově vyššímu celku. Evolucionistická představa vývoje je takzvaně stadiální, evolucionismus pracuje a v podstatě i předpokládá psychickou podobnost etnických a rasových skupin, říká, že všichni lidé by měli disponovat stejnými mentálními vlastnostmi, které jsou nezávislé na rase, prostředí a období, ve kterém konkrétní člověk žije. Všechny lidské skupiny podle této teorie totiž procházely stejnými vývojovými fázemi a postupovaly od nejjednodušších forem k nejsložitějším a k těm dosud nejlepším. Tento směr vývoje by měl být jednosměrným procesem a měl by mít ve všech geografických oblastech i podobný charakter. Tyto oblasti by se ale neměly nacházet v jednom vývojovém stádiu. Některé kultury byli spíše tahouni vývoje, jiné kultury byly naopak zaostalé, dosud byly neschopné pojmout vyšší vývojové stádium.

Evolucionistická teorie byla aplikována jak na výzkum vývoje společnosti jako celku, tak na výzkum jednotlivých částí kultury a jejich vývoj. Jednalo se zejména o instituce jako manželství, náboženství, i lidské hodnoty. Vývoj v podání evolucionistické teorie není vyjádřen kvalitativními skoky, ale naopak jako kontinuální kumulace. V 30. letech 19. století bylo dánskými archeology vypracováno obecné vývojové schéma doba **kamenná** – **doba bronzová** – **doba železná**, které evolucionisté používali. Podle evolucionistů představují formy víry, morálky, zvyků a praktiky, které přetrvaly z minula, přežitky. Právě tyto přežitky pak pomáhají rekonstruovat dějiny kultury. Mezi evolucionisty patřili John Lubbock, George Frazer a také Edward Burnett Tylor.³

³ Srov. BUDIL, T. IVO. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. str. 80

Srov. FALTÝN, J. *Multikulturní andragogika*. Str. 8

1.3.2 TEORIE DIFUZIONISTICKÁ

Samotný pojem difuzionismus souvisí s pojmy migrace a difúze, tyto pojmy znamenají prolínání nebo pronikání. Difúze je chápána jako proces, kdy jsou materiální i nemateriální produkty člověka (artefakty, víra, myšlenky atd..) mezi kulturami navzájem přejímány.

„Difuzionisté vysvětlují vývoj kultur migrací podnětů z kulturního centra invence. Předávání jednotlivých znaků mezi jednotlivými společnostmi se nazývá odborně difúze.“⁴

Tyto prvky se tedy mezi kulturami šíří, k čemuž dochází hlavně díky procesům migrace sociokulturních skupin mimo rámec geografických oblastí jejich původu. Difuzionistická teorie se narozdíl od evolucionistické začala více zajímat o geografické umístění kultury. Vývoj této teorie nechápe jako sled abstraktních stádií, ale spíše tak, že každá kultura je jedinečná právě díky svému jedinečnému vývoji. S tímto se pojilo přesvědčení, že příslušníci konkrétní kultury nejsou odkázáni na vlastní invenci, která by je ve vývoji posouvala výše, ale že kulturní prvky od sebe navzájem přejímají migrující etnika. Difuzionisté se tedy přímo nezajímali o evoluci kultury jako takové, zajímali se spíše o mechanismy šíření a difúze kulturních prvků. Teorie difuzionistická se věnuje problému akulturace – neboli situacím, kdy a jak probíhá soužití dvou etnických skupin s majoritní populací v jedné zemi. Teorie pracuje také na základě přesvědčení, že cizí kultury je možné pochopit jen v kontextu jejich vlastních hodnot a norem, popisuje společnost, kulturu a prostředí jako komplexní charakteristiku geografické oblasti.

Difuzionistická teorie má i své nedostatky. Hlavním problémem je spekulativní redukce vývoje kultur pouze na přemísťování a překrývání kulturních prvků.⁵

⁴ BUDIL, T.IVO.Mýtus, jazyk a kulturní antropologie.: TRITON, Praha 1999. str. 89

⁴ Srov.Tamtéž, str. 89 – 92

⁴ Srov. FALTÝN,J.*Multikulturní andragogika*.Str.9 – 10

1.3.3 TEORIE FUNKCIONALISTICKÁ

Sociolog Emil Durkheim a některé postupy škol Franze Boase inspirovaly antropologický směr zvaný funkcnionalismus.V rámci tohoto směru se setkávali francouzská, německá a anglosaská antropologie. Dohromady se její představitelé podílejí na vzniku nové metodologie, která se staví proti evolucionismu, difucionizmu a je předstupněm strukturalismus. ⁶

Funkcionalisté nestudují kulturu jako neuspořádanou směs různých institucí, znaků nebo symbolů, ale jako funkční a dynamický celek, jehož jednotlivé části stojí ve vzájemných, vědecky odvoditelných vztazích.⁷

Kulturní fenomény jsou posuzovány v kontextu funkce, ne vývoje. Funkcionalista Bronislav Malinowski, hlavní představitel funkcionalistické teorie, se zabýval prvky sociálního systému, které se představovaly jako kulturní znaky.Záleželo na jejich funkcích ve společnosti , tyto funkce byly založeny na uspokojování potřeb, které právě Malinowski rozdělil na biologické, instrumentální a symbolické. ⁸

Kulturu chápal jako seberegulující se systémem a umělý nástroj adaptace na přírodní prostředí.

Bronislav Malinowski byl stoupencem biologického determinismu a zastával názor, že kultura je sociální transformací fyziologie člověka, protože základní funkce kulturních a společenských institucí spočívá v uspokojování biologických potřeb lidí. ⁹

⁶ Srov. BUDIL, T.IVO.*Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*.Str.102

⁷ Tamtéž, str. 102

⁸ Srov.Tamtéž, str. 103

⁹ Tamtéž, str.103

1.3.4 TEORIE STRUKTURÁLNĚ FUNKCIONALISTICKÁ

Sociální struktura je hlavním pojmem u strukturalisty Clauda – Léviho Strausse. Směřoval své bádání k objevování neměnných vlastností kultur, které se skrývají pod zdánlivou jedinečností, a rozmanitostí jejich pozorovatelných projevů. Sám Levi – Strauss se domníval, že život každé společnosti je determinován skrytými univerzálními strukturami, koordinujícími lidskou činnost. Levi – Strauss zkoumá sociální realitu modelem sociální struktury o čtyřech charakteristikách, které tvrdí, že struktura má charakter systému, skládá se z prvků, které jsou uspořádány tak, že změna jednoho z nich vyvolá změnu i prvků ostatních, dále že každý model patří do skupiny modelů s podobnými závislostmi. Vlastnosti určitého modelu umožňují předvídat, jak bude model reagovat při změně některého ze svých prvků. Poslední charakteristika tvrdí, že každý model má být sestaven tak, aby funkce odpovídala všem zjištěným faktům.

Podle Léviho – Strausse je východiskem pro strukturální analýzu sociokulturní reality nalezení prvků, které tvoří zkoumaný systém, a vyčlenění jejich vzájemných vztahů. Metodickým pravidlem strukturální analýzy je nalezení vztahového systému a transformace empirických faktů ve znaky. Problém převodu empirických faktů na znaky řešil pomocí pravidla binárních opozic, jejichž konstrukce je podle něho univerzálním procesem vytváření smyslu, který je produkován lidským mozkiem. Je to proces druhově specifický, není tedy produktem jediné společnosti.

Claude Lévi – Strauss chápal kulturu jako proces. V tomto procesu se tvoří smysl vnější reality, přírody a sociálního systému, který je součástí kultury, identit a každodenních aktivit jednotlivců. Ti jednotlivci jsou součástí právě tohoto systému. Kultury se diferencují od přírody s cílem vytvořit vlastní identitu a následně tuto identitu legitimují jejím zpětným přirovnáním k přírodě a vytvořením nové skutečnosti, která má tendenci jevit se spíše jako přirozená než kulturní. Příroda je realita, která nás obklopuje, ale není přístupná ve svých vlastních termínech. Přirozenost je proto vždy kulturně konstruována, je produktem kultury.¹⁰

¹⁰ Srov. FALTÝN, J. *Multikulturní andragogika*. Str.13-14

1.3.5 TEORIE KONFIGURACIONISTICKÁ

Jako naučitelnou konfiguraci hodnot a norem, které určují sociální chování, pojímali kulturu představitelé teorie konfiguracionistické. Podle amerického kulturního antropologa Clyda Kluckholna (1905 – 1960) jsou nejdůležitějšími pojmy vzor (pattern), dále „konfigurace“ (configuration) a „etos“ (etos). Vzor odpovídá zavedenému způsobu chování jedince v kultuře, „konfigurace je širší komplex vzorů.“ Etos představuje podle Kluckholnovy definice „vše prostupující dominantní integrující princip – duch národa nebo kmene. Mezi zástupce konfiguracionistické školy se řadí většina žáků Franze Boase. Představitelé konfiguracionismu jsou přímo či nepřímo ovlivněni některými proudy německého myšlení konce 19. a počátku 20. století.

Přibližně ve stejné době jako anglický funkcionalismus se rozvíjí americký konfiguracionismus, vycházející z učení Emila Durkheime a výzkumů Bronislawa Malinowského.

Konfiguracionisté s funkcionalisty sdíleli systémový přístup, ale oproti anglickým dědicům francouzského sociologismu kladli v duchu německých patronů důraz na rozbor hodnot a etnopsychologii.

Mezi hlavní představitele konfiguracionismu patří americký antropolog Alfred Louis Kroeber (1876 – 1960), byl pozitivně ovlivněn Franzem Boasem, působil na Kalifornské universitě. Kultura v pojetí Alfreda Louise Kroebera je autonomní nadosobní celek, stojící nejvýše v hierarchii jsoucna, který má vlastní a specifické zákony. Klíčem k pochopení kultury jsou kulturní hodnoty. Alfred Louis Kroeber zavedl pojem „kulturních vzorů“ (cultural pattern), které představují uspořádání vnitřních vztahů, díky kterým je kultura konsistentní. Kultura se podle Kroebera dělí do dvou sfér – oblastí primárních a sekundárních prvků kultury, kterým odpovídají příslušené kulturní vzory. Primární prvky kultury jsou praktické a ekonomické aktivity společnosti, které zajišťují její přežití. Sekundární prvky vytvářejí oblast kultury hodnot, to znamená umělecký a estetický výraz společnosti.¹¹

¹¹ Srov. BUDIL, T.IVO. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. str. 98

2. KULTURNÍ RELATIVISMUS

2.1 VZNIK A PODSTATA KULTURNÍHO RELATIVISMU

Lze považovat za všeobecné známé, že relativismus pochází z latinského slova *relativus*, jehož překlad může být poměrný, vztažný. Relativismus může označovat například postoje a názory, netvořící žádný soudržný systém. Kulturní relativismus je směr zkoumání kultury takový, který říká, že jednotlivé kultury jsou jedinečné a neopakovatelné, jsou jedinečným fenoménem, a my jako pozorovatelé proto musíme posuzovat tyto kultury pouze v jejich vlastních kontextech.

Relativistická koncepce a její vznik je spojen s nahrazením evolucionistické teorie. Je spojena se jménem Franze Boase, amerického kulturního antropologa německého původu. Prvně se Franz Boas s teorií evolucionismu utkal v přednášce, se kterou vystoupil na sympoziu v roce 1896. Zde se pokoušel zdůraznit, že podobnost kulturních prvků není důkazem jejich historických vztahů a společných počátků. Realističtější přístup při zkoumání jednoty kulturních dějů spočívá podle názoru Boase jak ve výzkumu historického původu konkrétních kulturních prvků, tak ve studiu jejich difúze a jejich funkce a uplatnění v jednotlivých společnostech. Boas sám tedy vyžadoval detailní průzkumy zvyků v rámci společnosti, která je provádí v přímé souvislosti s výzkumem jejich zeměpisného šíření mezi sousedními kmeny.

Tento nový přístup, který Boas považoval za kvalitativnější, umožňuje skoro pokaždé vysledovat s nemalou přesností tzv. historické příčiny, které vedly k formování zvyků a odlišných psychologických procesů, dále umožní rekonstruovat historii vývoje myšlení s daleko větší přesností, než bylo dříve možno za pomoci pouze srovnávacích metod. Ve svých dalších pracích Boas rozpracoval otázky historicismu a induktivní metody, zároveň položil základy amerického difuzionismu, o kterém jsme se zmínili výše.

Relativistickou koncepcí a vůbec Boasův přístup ke zkoumání je třeba spojit s jeho původem. Narodil se ve Vestfálsku v rodině židovského podnikatele. Původním vzděláním byl přírodovědec, studoval i jiné přírodní vědy a jeho odklon od přírodních věd k etnografii a etnologii proběhl v druhé polovině 19. století. Důvod jeho vědeckého

přechodu byl jednoduchý. Vydal se na expedici na Baffinův ostrov a tam se setkal s eskymáckou společností. Při studiu jejich chování zjistil, že mechanická determinovanost prostředím zde u eskymácké kultury není tak zřejmá, jak by se na první pohled zdálo. Naopak zjistil, že různé eskymácké skupiny využívají a kontrolují různé prvky a přírodní prostředí pouze v té míře, na kolik, kdy a jak ho potřebují. Na rozdíl od evolucionistické koncepce, kdy kultura je chápána jako zobrazení stadií jednotné evoluce lidstva, byla práce Boase a jeho žáků založena spíše na pluralistické koncepci dějin, podle které se jednotlivé společnosti mohou vyvíjet svými vlastními prostředky libovolným směrem, a z tohoto důvodu je nemožné určit celosvětově platná stadia vývoje kultury lidstva, z čehož logicky plyne, že každá kultura je jedinečný sociokulturní systém se svou vlastní historií.

Postupně byla koncepcí relativismu nahrazena i evolucionistická doktrína evropocentrismu, která hodnotila způsob života a jiných etnik na základě srovnání s normami a hodnotami evropské kultury.

Charakteristickým rysem Boasových výzkumů byla vždy snaha proniknout za oponu, jež nás dělí od modelů jednání a myšlení odlišných kultur a porozumět jim z postavení členů té které kultury. Evropocentrismus byl kritizován hlavně proto, že kultura preliterárních společností byla považována za projev nevyspělého intelektuálního vývoje, proto Boas zprávy podávané cestovateli označoval za nepochopení a chybnou snahu hodnotit tyto kultury evropskými měřítky.

Relativistická koncepce byla přijata i Boasovými žáky.¹²

Kultura v pojetí Franze Boase je komplex, složený z kulturních znaků, který se přizpůsobuje změnám přírodního prostředí. Tento přístup je spojen s důrazem na historii a jednotlivé kulturní fenomény. Boas se nesnažil sestavit vývojovou řadu od nejjednoduššího ke složitějšímu, tak jak se o to snažili evolucionisté, ale o analýzu společného původu společenství, která se vyznačovala obdobnými kulturními znaky. Každou kulturu Boas považoval za jedinečný sociální útvar s vlastní historií.

¹² Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. str 46 – 47

Největším a trvalým přínosem Franze Boase byla tedy teorie kulturního relativity, která tvrdí, že pozorovatelé se musí zbavit svého etnocentrismu, aby pochopili kultury v jejich vlastních měřítkách. Počátkem této teorie byla Boasova studie o barvě mořské vody, kde poukázal na fakt, že z kulturně relativního hlediska je barevné spektrum rozbito, ztraceno. Tato kulturní relativita by měla být použita na hodnoty a morální soudy, antropologové se tedy musí zbavit předsudků o jiných kulturách, aby jim porozuměli.

Kulturní relativita je v podstatě znakem americké antropologie a jejího prospěchu společnosti. Relativistický koncept kultury se ale netýká pouze antropologie, vypůjčilo si ho několik dalších vědeckých disciplín a vstoupil i do populárních vědeckých debat. Tak jako si kulturní relativitu a ohleduplnost idealizujeme, i tyto perspektivy neexistují bez jejich vlastních morálních nebezpečí. Sám Franz Boas musel znovu promyslet teorii relativismu ve spojení s problémem holocaustu, stejně tak je nutné si uvědomit a zamyslet se nad tím, kde jsou jisté hranice, například ve věci ženské obřízky a dalších podobných zvyků.¹³

„Kulturní relativismus je někdy považován za protiklad etnocentrismu. Podstatou kulturního relativismu je doktrína, že společnosti nebo kultury jsou kvalitativně odlišné a mají svou vlastní jedinečnou vnitřní logiku.“¹⁴

Je tedy nevhodné a ne příliš chytré kultury posuzovat podle stejných měřítek. V kulturně relativistickém rámci nelze tvrdit, že společnost, která má více továren, je lepší, než společnost, kde je továren méně. Kulturní relativismus lze považovat za základní metodu a pravidlo ve snaze porozumět lidským společnostem pokud možno bez předsudků. Kulturní relativismus však není vhodné používat jako etický princip, protože naznačuje, že vše je stejně dobré, pokud to v té které společnosti má smysl. Konečným důsledkem by mohl být nihilismus¹⁵. Jako protiklad etnocentrismu kulturní relativismus ale považovat nelze z jednoho důvodu, protože neobsahuje morální princip.

¹³ Srov.. FISCHER.E.F.Ph.D.Peoples and Cultures of the World, synopse přednášek, str. 9-12

¹⁴ Eriksen, H.T. *Sociální a kulturní antropologie*, Portál.Praha 2008, str. 18

¹⁵ Srov.Tamtéž , str.18

Princip kulturního relativismu je pouze metodologický, pomáhá při zkoumání kultur, při komparaci společností, kdy je nevztahujeme k intelektuálně irelevantní morální stupnici. Z toho ale nevyplývá, jestli je něco dobré nebo špatné. Kulturní antropolog může být na určité úrovni bádání relativistou, a zároveň může zastávat názor, že konkrétní základní model je společný všem kulturám a lidem, tzn. postoj univerzalistický.¹⁶

Z kulturního relativismu je možno odvodit pojem plurality kultur, z jehož hlediska specifické kultury jednotlivých společenství považujeme za zcela rovnocenné, stejně tak tolerujeme jejich odlišné projevy a respektujeme jejich právo na odlišné normy a životní hodnoty. Kulturní relativismus sám o sobě i pluralitu kultur hlásá, stejně tak jako jejich rovnocennost, protože žádnou kulturu pomocí tohoto přístupu neoznačujeme za lepší či horší, nemáme k tomu žádné objektivní měřítko. Pokud za toto měřítko přijmeme naši vlastní kulturu, dostáváme se do pozice etnocentrické. Ve své umírněné formě kulturní relativismus prosazoval Melville J.Herskovits. Prohlašoval, že vnímání reality je u jedince podmíněna dohodami dané kultury. Umírněný kulturní relativismus vychází z tvrzení o jedinečnosti jednotlivých kultur, zároveň ale připouští formulaci obecných zákonitostí vývoje té které kultury, zároveň připouští jejich vzájemné srovnávání.

Kulturní relativismus ve formě extrémní neboli radikální odmítá jakékoliv hodnocení výsledků výzkumu odlišných kultur a rezignuje na možnost stanovení obecných zákonitostí kulturního vývoje. Tento postoj se stal terčem kritiky, která měla za následek očernění i kulturního relativismu v jeho umírněné formě.¹⁷

¹⁶ Srov. ERIKSEN, Hyland Thomas. *Sociální a kulturní antropologie*. str. 18-19

¹⁷ Srov. HRABÁKOVÁ, L. *Kulturní relativismus a pluralita kultur jako princip multikulturní výchovy*. In Paideia: Philosophical e-journal of Charles University, Praha: UK 2007, ISSN 1214-8725 (cit. 31.3.2013).

2.2 ETNOCENTRISMUS

Termín etnocentrismus vychází z řeckého slova „ethnos“ – národ. Pod pojmem etnocentrismus rozumíme takové tendence, kdy odlišnou kulturu od naší vlastní poznáváme, hodnotíme a interpretujeme pomocí kultury naší. Znamená to tedy, že za jediné správné, užitečné a pravdivé hodnoty považujeme ty, které jsou vlastní kultuře, se kterou se identifikujeme. Naše vlastní skupina vystupuje jako pozitivní měřítko, se kterým jsou ostatní skupiny poměřovány, stejně tak jako ostatní společenské jevy. Způsoby a hodnoty života jiných skupin jsou proto chápány jako odchylky od optimálního stavu, nebo v některých případech i jako anomálie. Do společenských věd byl pojem etnocentrismus zaveden v roce 1906 Williamem Grahamem Sumnerem, americkým profesorem sociologie.

Etnocentrismus je podle Geoga Murdocka emociálním a intelektuálním zdůvodněním nadřazenosti vlastní sociální skupiny, základem etického dualismu, podle něhož vše, co existuje a má pozitivní význam pro společnost, je spojováno pouze s vlastní skupinou, a naopak vše ostatní, co je problematické a nesprávné spadá do kompetencí jiných kultur.

Etnocentrismus lze chápat jako rys, vlastnost, která přísluší jedinci, jeho myšlení a činnosti.

Etnocentrismus zároveň ale představuje významný mechanismus sociální integrace, právě z toho důvodu, že podporuje vnitřní skupinu, a její soudržnost, navíc přispívá k identifikaci jedince s jeho vlastní kulturou a hodnotami. Naopak ale znesnadňuje přijímání cizích kulturních prvků, toto může mít za následek konflikty, netoleranci mezi lidmi.

Etnocentrismus existuje ve třech formách. Etnocentrismus základní, který vzniká jako zákonitý produkt při identifikaci s vlastní kulturou a jejími hodnotami, které se v okamžiku identifikace stávají základním a jediným správným úhlem pohledu, z kterého jedinec hodnotí a poznává svět.

Umírněný etnocentrismus je tolerantní varianta hodnotového postoje, kdy připisujeme hodnotám kultury vlastní výsadní postavení, ale zároveň připouštíme existenci kultur alternativních, ke kterým chováme snášenlivý vztah.

Agresivní etnocentrismus je nebezpečný, často bývá vyhrocený ideologicky, propaguje absolutní jedinečnost vlastní kultury. Zásadně netoleruje kultury odlišné. Agresivní etnocentrismus vystupuje často v podobě nacionalismu, rasismu, náboženského fanatismu.

Etnocentrismus všeobecně je nebezpečný i ve vědecké oblasti, protože stimuluje neobjektivní hodnotící přístupy ke studiu sociální reality.¹⁸

¹⁸ Srov. ERIKSEN, H.T. *Sociální a kulturní antropologie*. str.18-19

Srov. VODÁKOVÁ, A., PETRUSEK M. *Velký sociologický slovník*, str. 278 - 279

2.3 KULTURNÍ A BIOLOGICKÝ DETERMINISMUS

O kontroverzi mezi kulturním a biologickým determinismem hovoříme v rámci americké kulturní antropologie, zhruba od první poloviny dvacátého století.

Představitelé biologického determinismu, dědicové racionalismu, tzn. postoje, který k problémům přistupuje hlavně rozumově, zdůrazňují vliv dědičnosti a vrozených vlastností na lidskou a sociální kulturní aktivitu. Biologický determinismus a jeho teze byly silně kompromitovány působením některých německých badatelů, kteří byli čini před druhou světovou válkou a kladli příliš velký důraz na vrozenost a neměnnost specifických vzorů chování a hodnotové orientace v různých kulturách. Později tento názor vyústil v eugeniku, předpokládající, že lze vyšlechtit lidskou populaci, i když většina zastánců má k této tezi negativní postoj.

Za představitele biologického determinismu můžeme považovat Sigmunda Feuda a Cara Gustava Junga. Podstatnější formou determinismu je determinismus kulturní, který navazuje na tradice empirismu. Představitelé empirismu John Locke a David Hume pojímali lidské vědomí jako čistý list papíru („tabula rasa“), který je naplňovaný smyslovými daty až během života.

Kulturní deterministé zdůrazňují, že kulturní vzory, hodnoty a společenské normy si člověk osvojuje skrze výchovu a procesu postupného učení. Specifické vlastnosti člověka je třeba chápat v kontextu určité kultury a nikoliv jako pevně geneticky zakotvené.¹⁹

¹⁹ Srov. BUDIL, T. I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. str. 125-127

Nezbytnou metodologickou pomůckou pro antropology je účast na pozorování, fakt že se dostaneme a žijeme mezi lidmi v kultuře, kterou zkoumáme, nám zaručí více intimní a důkladné poznání jejich každodenního života. Rozšířená práce v terénu je vrcholem moderní kulturní antropologie. Tento proces bývá obvykle nazýván jako „dělání etnografie“, kdy citlivým přístupem dokumentujeme životní styly a způsoby jiných národů. Dělání etnografie primárně zahrnuje sledování a další prostředky a formy sběru společenských vědeckých dat. Nejvýznamnější průkopník antropologického terénního výzkumu byl Bronislaw Malinowski (1884 – 1942), který se narodil v dnešním Polsku, studoval na univerzitě v Krakově. Stal se největším propagátorem vedení rozšířeného terénního výzkumu a sledování. Malinowského pojetí kultury bylo, stejně jako Boasovo, v zásadě relativistické. Jak již bylo zmíněno výše, kultury znázorňoval jako integrované celky, jejichž všechny části slouží v dané kultuře k nějakému účelu. Vyvrátil myšlenku, že domorodé kmeny byly nějak iracionální, což dokazoval tvrzením, že domorodci a jejich kulturní kontexty jsou perfektně fungující a racionální.

Ne dlouho po Malinowském se na terénní výzkum vydala i američanka Margaret Meadová (1901 – 1978), studentka Franze Boase, která byla v podstatě vedena jeho myšlenkami a teoriemi. Stejně jako Boas viděla terén jako laboratoř pro dokazování a testování sociálních teorií. Stejně jako Malinowski, hledala důkazy proti universalistickým psychologickým teoriím. Na jejich místo postavila Boasovskou relativitu. Stejně jako Malinowski, našla mnohem více sexuálně svobodnou společnost s méně konflikty mezi adolescenty a jejich rodiči, než jak bylo zvykem na západě. Důkazy Meadové byly od doby jejich uvedení několikrát napadeny, ale nedávný průzkum významu pohlaví na Samoi částečně její pohled na věc obhajuje.²⁰

²⁰ Srov. FISCHER, E. F. Ph.D. Peoples and Cultures of the World, synopse přednášek, str. 9-12

Srov. BUDIL, T. I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. str. 125-127

2.3.1 ZÁKLADNÍ POZNATKY Z TERÉNNÍHO VÝZKUMU M. MEADOVÉ

Margaret Meadová ve své knize *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností* primárně nezkoumá, zda jsou odlišnosti mezi pohlavími univerzální či nikoliv, nýbrž zabývá se tím, jak tři konkrétní společnosti seskupují své společenské postoje podle temperamentu, tzn. podle rysu, který je každému pohlaví připsán jako příslušející k ženskému nebo mužskému pohlaví. Na konci knihy však dospěje k závěru, že mnohé osobnostní rysy jsou s pohlavím spojeny velmi málo. Je zajímavé sledovat, jak některé, pro nás dnes ne zcela zásadní věci, byly dříve připisovány z přirozenosti pouze mužům a některé naopak ženám.

Margaret Meadová zkoumala v Nové Guineji kmen Arapešů, jednalo se o kmen obývající území podél povodí řeky Sepik. Příslušníci kmenu zůstávali duchem divochy, i když si ze sousedních ostrovů vypůjčili zvyk stavění kánoí a další „vymoženosti“. Pobřežní Arapešové se usidlovali v dlouhých domech na pobřeží ve vesnicích, vedli pomalý a klidný život. Potravu měli dostatek, nakupovali od obchodníků, kteří brázdili jejich řeku.

Pokud bychom se dostali z tohoto území výše, narazili bychom na Arapeše žijící v horách, jejich styl života byl naprosto jiný, žádné vesnice, pouze malé osady. Typickým znakem pro chod „domácnosti“ Arapešů byl chov prasat. Arapešové na ně byli velmi pyšní, a zajímavostí je, že pokud prase pošlo, nesla za jeho smrt odpovědnost právě žena, která se o prase starala. Společenský život tohoto kmene se točil kolem jedné hlavní myšlenky, která spočívala v tvrzení, že muži a ženy, kteří se liší jak po fyziologické stránce tak vrozenými schopnostmi, mají jeden společný životní cíl, a to je pěstování a udržování příští generace. Je to životní cíl, který je primárně mateřský, ale týká se obou pohlaví. Pokud v této kultuře například ženy byly vyloučeny z některého iniciačního obřadu, bylo to pro jejich dobro, a ženy samy o osobě to jako negativní věc nebrały.²¹

Druhý zkoumaný kmen, Mundugumurové, byli trochu odlišní. Kmen Mundugumurové byli vybráni jako nejbližší kmen od Arapešů, byl dosažitelný po vodě,

²¹ Srov. MEAD, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*, str. 39-156

do té doby nebyl navštíven misionáři, a nebyl ani moc ovlivněn sousedními kmeny, takže rozdílnost mezi pohlavími se dala dobře pozorovat. Mundugumurové kontrastovali Arapešům v pojetí těžiště jejich kultury. U Arapešů byla pro obě dvě pohlaví normou osobnost spíše ženských charakterů, Mundugumurové šli do opačného extrému a bez ohledu na pohlaví si stanovili chování u mužů o žen takové, které je vyloženě z našich pohledů mužské a silácké, nemá téměř žádné zjemňující vlastnosti.

Tento kontrast je zajímavý hlavně proto, že oba dva tyto kmeny od sebe nebyly až tak daleko. Mundugumurové čítali v době vzniku knihy asi 1000 lidí, byli rozděleni na 2 skupiny, jedna skupina žila na březích řeky, druhá se se řekou v podstatě nesetkala. Zajímavým prvkem Mundugumurské kultury byla žena košíkářka, tzn. žena, která se narodila s pupeční šňůrou obtočenou kolem krku, pokud se takto narodil muž, byl předurčen k umělecké kariéře. Arapešové a Mundugumurové formovali temperament podle pohlaví v podstatě podle podobného vzorce.

Třetím zkoumaným kmenem byli Čambuliové, malý kmen, jehož jazykem mluvilo asi 500 lidí. Jedná se o kmen lovců lebek, lovili muži a ženy, čímž se tento kmen lišil od svých sousedů, ti totiž považovali lov lebek za výhradně mužskou záležitost. U Arapešů bylo největší dobrodružství života pěstování potravy a péče o děti, Mundugumurové zase válčili o ženy, Čambuliové žili hlavně pro umění. Umění zajímalo především muže. Ženy se umění věnovali zřídka. Společnost Čambuliů byla klanově uspořádána.

Na základě informací je s Margaret Meadovou třeba souhlasit v argumentu, že rozdělování osobností podle pohlaví bylo a je třeba všude tam, kde musí mít společnost nějaký spořádaný program existence.

Dnes stále ještě existují určité předlohy, které stavějí ženy automaticky do rolí matek a hospodyněk, mužům dávají nad ženami převahu, nebo naopak existují programy chování, které v podstatě rozdíl mezi pohlavími neřeší.²²

2.4 RUTH BENEDICTOVÁ , POZNATKY Z TERÉNNÍHO VÝZKUMU

²² Srov.MEAD,M.*Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*, str. 181-316

Podle Ruth Benedictové (1887 – 1948), americké antropoložky a představitelky kulturního relativismu a žačky Franze Boase, bylo nelepší studovat primitivní kultury, které měly díky své izolovanosti celá staletí na rozvíjení vlastních kulturních standardů, protože jejich problémy byly zasazeny do jednoduchých poměrů, tradice jejich kultury byly tak prosté, že v podstatě vyráběli jeden všeobecný vzorec. Vztahy v primitivních a méně komplikovaných společnostech odhadneme mnohem lépe, studium je jasnější, ba co více, studium primitivních společností je důležitým zdrojem podkladů pro výzkum kulturních forem a procesů, zároveň pomáhá pochopit úlohu kulturně podmíněného chování a rozlišit i typické kulturní reakce od těch, které máme společné všichni.

Ruth Benedictová studovala život Pueblanů v Novém Mexiku. Kultura Pueblanů je reprezentována především kmeny Acomů, Zuniů a Hopiů. Pobývali od 12 – 13 století na Jihozápadě spojených států. Jejich společenský i osobní život byl zcela ovládnut náboženskými rituály. Byly nejdůležitější činností, každý měl svou roli, kterou bylo třeba bezvadně ovládat. Každý detail byl důležitý, protože obřady měly nadpřirozenou moc. Záležitostí jedinice nepřipisovali žádný velký význam, protože se jednalo o velmi společenskou kulturu. Manželství nehrálo roli společenské instituce, rozvod byl běžná věc. Důležitá byla především matrilineární rodina. Hospodářské otázky také nehráli velkou roli.

Díky rozdílům mezi Pueblany a ostatními severoamerickými kulturami můžeme sledovat dva zcela protichůdné způsoby, jimiž se lze dobrat životních hodnot, typ dionýský a appollinský - první z nich životní hodnoty dosahuje zbořením obvyklých hranic, chce dosáhnout extrému, vyžívají se ve stavech opilosti, půstu a sebezrazení a naproti tomu druhý typ kultury je k extrémním zážitkům skoupý, drží se při zemi, nakloněn tradicím. K tomuto typu patřili právě Pueblané. U Pueblanů je tvrdě kritizováno polevení v sebekontrolě, neužívali drogy ani jiné látky. Neznali ani osobně pojmy jako válka, pomsta nebo sebevražda. Typická byla pro ně i absence osobní autority. Ideální člověk podle Pueblanů byl vážený, vstřícný, bezkonfliktní a vyhýbající se funkcím. Největší ctností byla u Pueblanů umírněnost. Pokud zemře někdo blízký, byli sice smutní, ale ne přímo zoufalí. Pueblanská kultura nerozebírala témata hrůzy a nebezpečí. Co se týče bohů a kosmologických názorů, tak Pueblané si bohy neusmiřovali, spíše se domnívali, že bohové měli rádi to co lidé. Pueblané vesmír

necháпали jako konflikt mezi dobrem a zlem, zároveň nepohlíželi na život jako na soubor se smrtí. Podle Pueblanů bylo obojí přítomno a smrt nelze považovat za popření života.²³

Pobřeží Tichého oceánu, přesněji jeho úzký pás od Aljašky až k zálivu Puget Sound obýval kmen Kwakiutlů, členové tohoto kmene měli velmi svéráznou povahu, kterou se odlišovali od ostatních kmenů Severní Ameriky, hodnoty tohoto kmene nepatřily zrovna k nejuznávanějším. Řadili se mezi dionýský typ indiánů. Tato kultura byla postavena na hojnosti a nevyčerpatelnosti lehce dostupných zdrojů, jednalo se především o dary moře. Pracovali se dřevem, zemědělství prakticky neznali. Shromažďovali majetek a byli to velcí rivalové. Právě množství majetku totiž sloužilo k vzájemnému ponižování. Majetek byl potom dědičný a v podstatě právě to dědictví bylo základem společnosti. Získávání a rozmnožování majetku se praktikovalo dary. Když někdo něco daroval, muselo mu to být do roka vráceno a ještě ve dvojnásobném množství. Pokud někdo dar odmítl anebo ho nebyl schopen vrátit, byla mu hluboká hanba. Při získávání postavení hrálo nejdůležitější roli manželství. V podstatě plnilo obchodní funkci – muž dal privilegia ženichovy své dcery, nevěsta pak byla vyplacena majetkem rovnocenným jejímu původu, takto vznikaly víceméně aristokratické rody. Ovšem privilegia jako taková bylo možno opatřit i vraždou, kdo zabil, mohl si vzít jméno a znaky zavražděného. Rok si tento kmen dělil na dvě části, na léto a na zimu. Obřady vrcholili extází a občas v transu došlo i k vážným a smrtelným zraněním. Smrt byla považována za nejvyšší urážku, a pokud k ní došlo, tak se s ní vyrovnávali rozdáváním a ničením majetku, lovením lebek a nebo sebevraždou. Důležité u této kultury a jejího chování může být fakt, že jejich chování nám připadá možná abnormální, je však dostatečně blízko postojům naší kultury, je pro nás srozumitelné a máme pro něj také odpovídající výrazy.²⁴

Je třeba si uvědomit, že kultury se od sebe liší v tom, že určitý rys je v jedné přítomen a v druhé chybí, (může být přítomen i v jiném tvaru), liší se však i tím, jak tyto rysy začleňují do svých kulturních vzorců.

²³ Srov. BENEDICT, R. *Kulturní vzorce*. str 55 – 105

²⁴ Srov. Tamtéž, str. 136-169

Instituce sama o sobě není až tak významnou sociologickou jednotkou, důležitější je konfigurace kultury. Např. vztah rodič – děti, je to vzorec, námi denně používaný, ale zdaleka není tak nutný ani samozřejmý jak si myslíme. Je to jen jedna možnost, kde se řídíme vlastními tradičními představami.

V žádné společnosti nikdy nebudou kladeny důrazy pouze na kladné vlastnosti, byla by to utopie, kdyby existoval pouze pozitivní a vzkvétající život, bez jakéhokoliv nedostatku. Pokud chceme zlepšit stav společnosti, musíme se naučit objektivně hodnotit a uvědoměle ovládat dominantní znaky vlastní civilizace. Potřebujeme si uvědomit, že společnosti nutí k určitému způsobu chování, ale jejich vliv není poměrný tomu, jak zásadní a nepostradatelné pro lidské chování jsou, ale spíše tomu, nakolik jsou omezené na naše kultury a na kolik v ní přebujely.

Uvědomme si ale, že v podstatě všechny prvky ve společnosti jsou i příspěvkem každého z nás, zároveň bez kultury bychom schopni přispět nebyli. Jako lidé jsme silně přizpůsobiví, umíme přijmout chování, které je nám diktováno. Samozřejmostí je ale i existence takových jedinců, kteří toho schopni nejsou, vždy budou nějak vyčnívat a není divu, že se k nim pak společnost bude chovat špatně.²⁵

Je to ale chyba té dané kultury nebo toho nepřizpůsobivého jedince? Společenské vědy mají za úkol objektivně popisovat relativitu kultur – to má dopad především pro psychologii a sociologii.

My jako lidé se vždycky chtě nechtě budeme muset vyrovnávat s kulturními standardy, některé z nich postupně mizí, a nové se zase objevují. Měřítka toho co je pro nás normální by se tedy měla měnit také. Pokud si společnost bude vytyčovat stále nové a nové cíle, budou se množit i nepřizpůsobiví jedinci, a konflikt založený na otázce, zda je něco správné a nesprávné, či normální a nenormální se bude stále prohlubovat.²⁶

2.5 ERNEST GELLNER A KRITIKA KULTURNÍHO RELATIVISMU

²⁵ BENEDICT, R. *Kulturní vzorce*. str. 190 - 208

²⁶ Tamtéž, str. 190 – 208

Kritika kulturního relativismu je upřena především na jeho tezi, že jednotliví členové kultur žijí v takzvaných jiných světech a jejich vize reality je proto neměřitelná a nesrovnatelná s příslušníky jiných společenství, kteří svět vnímají opět odlišně. Touto jinakostí by ovšem nebyly připuštěny mezikulturní kontakty ani antropologické zkoumání. Lze říci, že extrémní kulturní relativismus je stejně zavádějící jako etnocentrismus. Je tedy pochopitelné, že kulturnímu relativismu v jeho extrémní formě je vytýkána absolutizace kulturních rozdílů, která vede k rezignaci na vzájemné pochopení.²⁷

Antropolog, filosof a sociolog světového významu Ernest André Gellner, občas uváděn jako Arnošt Gellner (9.1.2 1925 Paříž – 5. 11. 1995 Praha) patřil během svého života k hlavním kritikům kulturního relativismu. Gellnerova kritika do jisté míry souvisela s jeho jinou představou vývoje lidské společnosti. Gellner se domníval, a věřil, že lidský vývoj má svou danou logiku a poznatelnost, vývoj umístil nejen do oblasti kultury, ale i do oblasti technologické.

Do svého pojetí nacionalismu aplikoval pojetí nižší a vyšší kultury. Sám sebe považovat za pokračovatele osvíceneckého racionalismu a racionalistického fundamentalistu.

Moderní sociální antropologii vnímal Gellner jako dialog mezi romantickými a osvícenskými vědními koncepcemi a mezi exaktními a společenskými vědami. Tyto dialogy vyústili ve funkcionalistickou teorii, která stála na počátku dějin moderní sociální antropologie.

Gellner kladl i důraz na fakt, že moderní kulturní a sociální antropologie nevznikla jenom ve Velké Británii, její kořeny umisťoval i do Rakouska – Uherska. Gellner svým způsobem navazoval na funkcionalistickou teorii antropologie a právě střeoevropský podíl na vzniku funkcionalistické teorie výrazně zdůrazňoval.²⁸

²⁷ Srov. HRABÁKOVÁ, L. Kulturní relativismus a pluralita kultur jako princip multikulturní výchovy. In Paideia: Philosophical e-journal of Charles University, Praha: UK 2007, ISSN 1214-8725 (cit. 31.3.2013).

Dostupné na: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=2&lng=cs&lsn=10&jiid=13&jcid=107>

²⁸ UHEREK, Z. Doc, PhDr. CSc. *Teze habilitační přednášky*, březen 2012

Když v druhé polovině 20. století začal rozvíjet kulturní relativismus, pro Gellnera to s sebou neslo řadu výzev. Kulturní relativismus měl podle Gellnera tyto nedostatky:

- 1) je popíráno učení o jednotě lidstva – do popředí jsou stavěna témata, která lidstvo rozdělují, například jazyk
- 2) je popřen vývoj lidstva – pokládá všechny kultury a společenské děje za stejně hodnotné
- 3) nezkoumá podstaty věcí, ale pouze konstrukce a tím se vzdaluje poznání všeho, co za těmito konstrukcemi je
- 4) nerespektuje pravidla ověřování, slova jsou dokládána slovy, možnost srovnávání a ověřitelnost výsledku sledování je snižována²⁹

Ernest Gellner vycházel z přesvědčení, že jednota lidstva se zakládá v jeho genetické výbavě, která dává lidem přibližně stejné možnosti. Možností, kterými je vybavena je spousta, a právě kulturou mohou být tyto možnosti omezovány, na druhou stranu nám kultura dává i spoustu inovativních podnětů.³⁰

²⁹ UHEREK,Z.Doc,PhDr.CSc. *Teze habilitační přednášky* ,březen 2012

³⁰ Srov. UHEREK,Z .Doc,PhDr.CSc. *Teze habilitační přednášky* ,březen 2012

2.6 POKUS O FILOSOFICKOU KRITIKU KULTURNÍHO RELATIVISMU

Z doposud získaných informací a zkušeností je možno kulturní relativismus rozdělit na obecný, kdy veškeré hodnotové soudy jsou platné jen v rámci dané kultury, a kulturní relativismus částečný, kdy některé, ale ne všechny hodnotící soudy jsou platné v rámci dané kultury.

Částečný kulturní relativismus ale například ze strany filozofů nemusí být za relativismus vůbec považován. A řekněme si, že důvod je nabitelní.

Projdeme-li si jednotlivé teorie a přístupy ke zkoumání kultury, tak kulturní relativismus se, jak už bylo během práce několikrát řečeno, vyznačuje tvrzením, že jednotlivé kultury jsou jedinečné a neopakovatelné, jsou jedinečným fenoménem, proto je nutné posuzovat tyto společnosti pouze v jejich vlastních kontextech. Na první pohled pěkné a nenásilné. Můžeme tedy říci, že co patří do té které kultury, patří tam právem, je to jedinečné a ať se provádí cokoliv a komukoliv, je to správné.

Je tomu ale tak doopravdy?

Velkou nevýhodou kulturního relativismu je to, že v podstatě popírá u některých projevů kultury použít našeho etického soudu. Mějme na mysli například zvyky spojené s neprofesionálními chirurgickými úkony. Příkladem může být ženská obřízka.

Z kulturního hlediska jistě originální a nepostradatelný fenomén určitých primitivních kultur, z hlediska etického je již pohled na tuto problematiku poněkud jiný. Pokud bych se na danou společnost, která tento zvyk provádí, měla dívat antropologickými očima jako na celek, jistě bych byla v rámci kulturního relativismu schopna nalézt prvky, které jsou v dané kultuře nepostradatelné, originální a zdravotně nezávadné. To by bylo v pořádku. Pokud by ale došlo na problém ženské obřízky, s uvážením veškeré bolesti a následků, které tento rituál obnáší, nemohla bych na základě relativistického přístupu přijmout tvrzení, že ani v rámci dané kultury je to v pořádku, jedinečné a neopakovatelné. Částečně bych se tedy na tuto kulturu dívala relativisticky, částečně ne. Mé hodnocení by přešlo do polohy etnocentrické, kdy bych

podle mých vžitých zvyků nebyla rituál ženské obřízky ochotna respektovat a kritizovala bych ho.

Dále se nedostatek, nebo spíše slabina kulturního relativismu dá ilustrovat na kulturách, které se přiživují na dětské prostituci. To co je v naší části světa tvrdě trestáno, je zejména v zemích Asie a některých zemích Afriky automaticky přijímáno a podporováno. Je možno toto s přihlédnutím k relativistickému postoji obhájit tvrzením, že v té dané společnosti je to v pořádku? Jistě to k té společnosti patří, je to svým způsobem její vizitkou, ovšem z hlediska etického, zdravotního a sociálního je to nepřijatelné a trestné. Může být oponováno názorem, že v kontextu této kultury je dětská prostituce nezbytná, že neexistuje jiná možnost obživy či výdělku, ovšem jistě by se jiné způsoby obživy našly. Pokud bychom ilustrovali na naší konkrétní společnosti, mohli bychom říci, že v určité skupině obyvatelstva je normální a v pořádku brát cizí věci bez toho, aby za ně členové dané skupiny zaplatili nebo je vrátili. Je zřejmé, že s tímto tvrzením by se většina obyvatel naší země, kteří do té určité skupiny nepatří, těžce ztotožnila.

Velmi těžce se budou hodnotit, či nehodnotit i země a společnosti odlišných náboženských vyznání. Pro více méně svobodné ženy ze západu je jistě velmi těžké přijmout fakta o diskriminovaných ženách v arabských zemích. Z našeho pohledu nesmyslná pravidla, upírající ženám jejich základní svobody a mužům zaručující veškerou moc jsou pro nás těžko stravitelná, ale opět, z pohledu kulturního relativismu jsou pravidla takto nastaveny a nám nezbude nic, než je respektovat, jinak bychom opět přešli do kritického postoje.

Další slabinou kulturního relativismu je jeho nekonečný pozitivní postoj ke všem možným projevům kultur. Pokud bychom opět na základě relativistického postoje měli říkat, že jednotlivé kultury jsou jedinečné a neopakovatelné, jsou jedinečným fenoménem, nevím, zda bychom vůbec našli prostor pro nějaké srovnávání či hlubší zkoumání. V zásadě, když budu respektovat veškeré projevy dané kultury v jejím kontextu, nedopátrám se nikdy toho, zda ten který projev mám hodnotit kladně, nebo záporně. Všechno bude nakonec tak nějak stejné, nic nebude lepší a nic horší. Troufám si i říci, že dnešní člověk je v podstatě na určitém kritizování a srovnávání svým

způsobem závislý, proto je pro mě těžké přijmout případný výsledek bádání, že všechny kultury nebo společnosti jsou svým způsobem dobré.

Zároveň není možné, abychom měli nějakou stavbu bez základů, základy jsou nezbytné. Stejně tak je při hodnocení kultur nutná znalost podstaty a jádra jednotlivých znaků, nestačí hodnotit povrchové konstrukce. Toto je slabina relativismu, kterou kritizoval i Ernest Gellner. Ať už se jedná o zvyky zmíněné výše, nebo o nějaké méně drastické, nestačí je zdokumentovat a říci, tak to prostě je, je vždy nutné se o danou problematiku zajímat do hloubky a zvážit všechna pro a proti. Co bylo základem pro vznik toho a kterého znaku.

Pokud bychom se drželi rozdělení, že kulturní relativismus je možno dělit na obecný a částečný, v podstatě bychom z relativistická hodnocení nemohli považovat žádná. Vždy se v každé kultuře a společnosti najde znak, který svým způsobem bude jedinečný a neopakovatelný, ale stejně tak se najde znak, který z nějakého důvodu bude svou nepřijatelností vyčnívat a naše etické a morální cítění nám nedovolí ho respektovat bez nějakých výtek.

Kulturní relativismus nám poskytuje možnost na některé pro nás nepřijatelné či bizarní zvyky, nahlížet bez možnosti odsuzování nebo chválení. Čímž nás ale v podstatě vystavuje i částečnému problému sebezapření. To lze podle mě považovat za ústřední problém relativistického přístupu ke zkoumání společností a kultur.

ZÁVĚR

Během vypracovávání této bakalářské práce jsem se snažila zúročit jak poznatky získané během studia humanitního oboru, tak poznatky z odborné literatury a cílovému čtenáři tak přiblížit, co vlastně pojem kultura obnáší a čeho se týká. Na jednotlivých teoriích zkoumání kultury jsme si ukázali, kdo jak kulturu chápal, jak ji posuzoval.

Stěžejní částí bylo popsání a vyjádření podstaty kulturního relativismu, směru, jež je určitou skupinou obdivován, jinou zatracován a kritizován.

Po zvážení všech pro a proti a v návaznosti na nyní ještě více prohloubené zkušenosti s daným tématem se stavím spíše k možnosti, že kulturní relativismus v jeho základní a známé formě v podstatě jako objektivní přístup ke kulturám přijmout nemohu. Alespoň ne na té úrovni bádání, na kterou jsem se dostala v průběhu vypracovávání této bakalářské práce. Důvody jsou jasné, ať už se jedná o posuzování metod různých chirurgických výkonů v rámci některých společností, s čímž bojují zejména jako žena, nebo o limitování počtu dětí na rodinu, s čímž se zase nemohu ztotožnit jako budoucí matka. Chápu, že určité znaky a děje je nutno posuzovat v ohledu na politickou a společenskou situaci v daných oblastech, stejně tak jako je nutné znát jejich historický podklad, ale nemohu nechat bez povšimnutí a malé či velké kritiky situace, do kterých kdybych se dostala sama, byly by mně velmi nepříjemné a nemilé. Pokud by některé mnou výše zmíněné projevy kultury byly v pořádku, jistě by se proti nim nezvedala vlna nevole ani v daných společnostech, kterých se týkají. To můžeme koneckonců považovat za potvrzení toho, že v rámci daných kultur jednotlivé znaky v pořádku nejsou.

Pokud někdo zkoumá či bádá v určité společnosti její projevy, je vždy nutné zvážit je v kontextu té které kultury, ale automaticky přece není špatně, když je srovnáním s jeho vlastní společností ohodnotí. Ať už kladně nebo záporně.

Pokud bych se měla zařadit na badatelskou stupnici podle druhů vyznávaného přístupu ke kulturám, nejspíše bych z každé teorie odebrala určitou část, protože v každé z nich je jistě něco, co je pravdivé, ale zároveň něco, co mému přesvědčení

neodpovídá. Každá teorie, i teorie kulturního relativismu také musí pracovat s faktem, že den co den se společnosti vyvíjí a posouvají, modifikují a s tím se mění i jejich hodnoty.

Kultura a společnost je svým způsobem jeden velký zázrak a zároveň i tajemství, která se dnes a denně snažíme poodhalovat. Kolikrát, aniž bychom o tom věděli, v momentě, kdy se nad něčím, co slyšíme či čteme, pozastavíme, či o něčem pochybujeme, jsme v podstatě na začátku malého bádání.

Jsem si vědoma toho, že téma kulturního relativismu je velmi široké, tato problematika by jistě stála i za širší bádání a výzkum.

SEZNAM LITERATURY

Primární literatura

ERIKSEN, H.T. Sociální a kulturní antropologie. PORTÁL. Praha 2008. ISBN 978-80-7367-465-6

BENEDICTOVÁ, Z. Kulturní vzorce. ARGO, Praha. 1999. ISBN 80-7203-212-7

BUDIL, T.I. Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. TRITON, Praha 1999. ISBN 80-7254-001-7

MEADOVÁ, M. Pohlaví a temperament u tří primitivních kultur. přel. G. Kubrichtová. SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ. Praha 2010. ISBN 978-80-7419-036-0

SOUKUP, V. Přehled teorií kulturní antropologie. PORTÁL, s.r.o, Praha 2000. ISBN 80-7178-328-5

VODÁKOVÁ, A., PETRUSEK M. Velký sociologický slovník. KAROLINUM. Praha. 1996. ISBN 80-7184-311-3.

Sekundární literatura

GELLNER, E. Rozum a kultura. přel. E. Musilová. CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY (CDK). Brno 1999. ISBN 80-85959-44-5

GELLNER, E. Jazyk a samota. Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema. přel. E. Musilová, J. Musil. CENTRUM PRO STUDIUM DEMOKRACIE A KULTURY (CDK). Brno 1998. ISBN 80-7325-055-1

HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. přel. L. Kolman. LINDE NAKLADATELSTVÍ s.r.o, Praha 2007. ISBN 80-86131-70-X

Další zdroje:

HRABÁKOVÁ, L. Kulturní relativismus a pluralita kultur jako princip multikulturní výchovy. In Paideia: Philosophical e-journal of Charles University, Praha: UK 2007, ISSN 1214-8725 [on-line]. [cit. 15. února 2013]. Dostupné z WWW:

<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=2&lng=cs&lsn=10&jiid=13&jcid=107>

FALTÝN, Jaroslav. Multikulturní andragogika [on-line]. [cit. 15. února 2013]. Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/download/doc/books/15.pdf>

FISCHER.E.F.Ph.D.Peoples and Cultures of the World,Scope, © 2004 The Teaching Company Limited Partnership [on-line]. [cit. 15. února 2013] dostupné na WWW: <http://docs8.chomikuj.pl/157664709,PL,0,0,COURSE-GUIDEBOOK-Peoples-and-Cultures-of-The-World.pdf>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Kultura> [online]. [cit. 2013-04-01]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kultura>

- na dané webové stránce byly informace zpracovány na základě této literatury :

HOFSTEDE, G.Kultury a organizace.Software lidské mysli.přel.L.Kolman.LINDE NAKLADATELSTVÍ s.r.o, Praha 2007.ISBN 80-86131-70-X

GELLNER,E. Rozum a kultura.přel.E.Musilová.CENTRUM PRO STUDIUM

GEERTZ,C.Interpretace kultur. SLON.Praha 2000. ISBN 80-85850-89-3

ASSMAN,J.Kultura a paměť.PROSTOR.Praha 2001.ISBN 80-7260-051-6

BLACKMOREOVÁ,S.Teorie memů.Kultura a její evoluce.PORTÁL.Praha 2001.ISBN 80-7178-394-3

DÜLMEN VAN,R.Kultura a každodenní život v raném novověku.ARGO.Praha 1999.ISBN 80-72-03-116-3

PETRÁŇ,J.Dějiny hmotné kultury.KAROLINUM.Praha 2009.ISBN 9788071840862

SALZMANN, Z. Jazyk, kultura a společnost.Úvod do lingvistické antropologie.ÚSTAV PRO ETNOGRAFIÍ A FOLKLORISTIKU AV ČR.Praha 1997 ISBN 80-85048-84-X

SCHWARZ,G.Kulturexperimente im Altertum.SYMPOSIUM 2010.ISBN 978-3-928411-80-6

Přednášky PhDr.Víta Erbana,Ph.D., přednášeny během předmětů Úvod do studia kultura a kulturní antropologie, ZS a LS 2010/2011,TF JCU České Budějovice

UHEREK,Z. Doc,PhDr.CSc. Teze habilitační přednášky ,březen 2012,FF UK PRAHA, dostupné na webových stránkách

ABSTRAKT

VYDROVÁ, T. Kulturní relativismus. Pokus o filosofickou kritiku. České Budějovice. 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce Daniel D. Novotný

Klíčová slova : kultura, společnost, kulturní relativismus, kritika

Tato bakalářská práce se zabývá pojmem kultura a teoriemi, které se zkoumáním kultury souvisí. Bakalářská práce je teoretického charakteru, v první části jsou uvedeny a představeny a porovnávány základní teorie zkoumání kultury, ve druhé části je představen a popsán kulturní relativismus, etnocentrismus a dále pak kulturní determinismus jako protipól kulturního relativismu. Budou představeny a interpretovány základní poznatky z terénních výzkumů vybraných představitelů kulturní antropologie. Kulturní relativismus je totiž směr, který svým postojem k jedinečnosti kultur nabízí prostor pro kritiku, o kterou se budeme pokoušet v poslední části práce. V závěru pak budou shrnuty klady a zápory a celkový pohled na tuto problematiku.

ABSTRACT

Cultural relativism : attempted philosophical criticism

Key words : culture, society, cultural relativism, criticism

This thesis deals with the concept of culture and related theories that are exploring culture. These theses is based on a theoretical character, in the first part there are given and compared the basic theories of exploration of culture, in the second part there is introduced and described the theory of cultural relativism, also ethnocentrism and cultural determinism as the challengers of cultural relativism.

There will be also presented and interpreted the basic knowledge from the field surveys of selected representatives of cultural anthropology. Cultural relativism is the direction, which attitude to the uniqueness of cultures offers space for criticism, which will be attempted in the last part .In the conclusion of this thesis there will be summarized pros and cons and an overall view on this issue.